

ní prací zanechává tyto dřívější „vítěze“ až na druhé koleji, protože ti se „nehodí“ pro novou ekonomiku a nejsou ani schopní či ochotní vytvořit fungující partnerství pro zajištění statusu v rámci nové dělnické třídy.

Ženy se často setkávaly s domácím násilím spojeným s vyjadřováním patriarchátu. Fyzická síla se nejspíše stává posledním pevným a viditelným patriarchálním postem bílých dělníků ve světě, který je zbavil jiných forem moci. Freewayské ženy však prokázaly velkou houževnatost, schopnost překonávat mnohem více překážek než muži a stále jít dál. Při vysokoškolském studiu si některé ženy utvořily kolektiv, ve kterém si vzájemně pomáhaly a podporovaly se. Zatímco muži většinou naplnili trajektorii, kterou měli vymezenou na střední škole, ženy vykazují vůli posouvat se z jakékoli situace, každá z nich ukazuje malé, ale jasné pokroky směrem k něčemu alespoň trochu lepšímu.

Bílá část dělnické třídy si vzhledem k širší dělnické třídě udržuje odlišný habitus pomocí změněné podoby rodiny a destabilizace rozdílu mezi „maskulinním“ a „femininním“, ale i bedlivého střežení si svého 'bělošství'. Postupem času se vyvinul i u žen rasový diskurs, hlavně ve vztahu k sousedství a dětem. Předmětem rasismu freewayových mužů a žen se stali hlavně arabští imigranti, kteří se na rozdíl od Afroameričanů snaží o americký sen, jsou bohatší a stěhují se stále více do bílé části města. Ženy i muži si přejí žít v bílém sousedství a společně o to (obrazně i doslovně) usilují, čímž se vydělují ze širší dělnické třídy. V potvrzování legitimacy utváření životního prostoru pro bílé dochází ke klíčovému genderovému sblížování, bílá část dělnické třídy si záměrně či nezámyslně potvrzuje svůj společenský status vůči ostatním nebílým dělníkům. Panující rasovou segregaci jen dokládá skutečnost, že nikdo z respondentů neměl kontakty na své bývalé spolužáky jiné barvy pleti.

Spojení žen a mužů z podobných rodin a s podobným habitem bylo nejen kýžené, ale i nezbytně nutné k zajištění „usedlého“ života. Muži byli původně méně připraveni projít změnami k tomu stát se neoliberálními subjekty, pro-

kazovali větší rezistenci. Představy žen o jejich nezávislém životě autonomních producentek a konzumentek narazily na omezení daná jejich původní třídní pozicí. Snaha žen vyhnout se závislosti na mužích se přeměnila ve vzájemnou závislost žen a mužů na spolupráci. Třída se opět vynořila, i když v jiné podobě. Ta nyní pomáhá odolávat tlaku na deklasování, který produkuje neoliberalismus.

Přínos knihy pro sociologii podle mne spočívá v inspirující úspěšné snaze nahlížet na společenské změny drobně a přitom důsledně klást konkrétní zjištění do kontextu širších změn. Metodologicky podstatné jsou dva momenty. Prvním je, že třída je v textu explicitně vystavena s ohledem na rasové a genderové hledisko, je tedy příspěvkem ke studiu prolínání nerovností (intersection), o kterém se v tomto čísle lze dozvědět více v článku M. Kolářové (2008). Popisování různých konstrukcí maskulinit a jejich důsledků na životní styl, na vztahy mezi muži a ženami, a také vůči konstruovaným rasově odlišným „druhým“, to vše s ohledem na umísťování v sociálním prostoru utváří dynamický pohled na symbolický i materiální svět části společnosti.

Druhým nosným bodem je využití longitudinálního přístupu, který se ukazuje jako nesmírně hodnotný. Ve studii J. MacLeoda (1995) například umožnil ukázat, že vyjadřované aspirace černých studentů z dělnické třídy nevedly k sociálnímu vzestupu, a tito studenti zůstali v podobném postavení jako jejich bílí spolužáci, kteří studijní aspirace neměli. Weis kritizuje zjednodušující kulturalistické výklady zaměřující se na význam odporu/rezistence pro identitu dělnické třídy, aniž by si kladly otázky, zda rezistence přetrvává do dospělosti nebo jaké důsledky má pro život. Longitudinální studie umožňují na takové otázky odpovídat a v tom tkví jejich síla. Moc postupujícího času a jeho dopadů na konkrétní jedince a jejich vztahy je dobře patrná i v časosběrných dokumentárních filmech (např. H. Třeštíkové), které by se někdy mohly stát i základem pro hlubší sociologickou analýzu. Promítání představ, tužeb a postojů konkrétních lidí a širších společenských okolností do chová-

Abych byl ale také trochu kritický, zaznívaly jak v příspěvcích, tak i v diskusi z pohledu genderových a GLBT studií místy „tradiční“ esencialistické a biologizující názory. Přesto, jak jsem uvedl již výše, klima konference bylo velice příjemné, s významnou snahou být genderově senzitivní. K tomu by ovšem také přispěla větší (či vůbec nějaká) účast z genderových kateder a center z FHS UK v Praze, FSS MU v Brně či FF UK v Bratislavě. Pro ně, a především pro jejich doktorand(k)y či diplomant(k)y, by konference v Nitra mohla být zajímavým místem pro prezentaci a diskusi o svých výzkumných i teoretických pracích, a to v mezinárodním a interdisciplinárním kontextu, které dosud v Česku chybí. Věřím, že další ročník, který se uskuteční opět na konci září příštího roku, bude bohatý na mezinárodní, sociálně-vědní a kritické příspěvky, témata, výzkumy atp. a oblast zájmu o lidskou sexualitu se emancipuje v našem odborném prostoru od stále dominantních biologických, sexuologických a celkově esencialistických přístupů a pohledů, a konference jim tedy bude významnou a zajímavou alternativou.

ZPRÁVA Z KONFERENCE „REPRODUKCE NEBO INTIMITA?“ / Marta Vohlídalová

Ve dnech 26.–27. září 2008 hostila Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně konferenci „Reprodukce nebo intimita?“ s podtitulem „K novému vymezení předmětu české sociologie rodiny“. Konferenci spolupořádaly Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnost (IVRIS) spolu s Masarykovou českou sociologickou společností a jejím tématem, jak již název vypovídá, byla sociologie rodiny. Cílem konference bylo otevřít diskusi nad směřováním současné české sociologie rodiny a seznámit účastníky s výzkumy aktuálně probíhajícími v této oblasti.

ní, postavení, vzhledu nebo vystupování se zcela jinak zobrazuje v retrospektivě aktérů než v zaznamenané (a materializované) okem vnějšího pozorovatele. Z českých výzkumů mě napadá, že zajímavé poznatky by mohlo přinést opětovné kontaktování studentek zdravotní školy z roku 1989, které se staly účastnicemi výzkumu v první polovině 90. let (Heitlingerová, Trnková 1998).

Kniha představuje velmi kvalitní a originální příspěvek ke zkoumání utváření identit v podmínkách společenské změny. Problematickým se mi zdá být především poněkud vágní teoretické vymezení pojmu třída, resp. dělnická třída. Autorka se vůbec nevěnuje analytické hranici oddělující dělnickou třídu od střední či vyšší třídy nebo i od lidí závislých na sociální pomoci. Weis se zaměřuje výhradně na rozdíl *uvnitř* dělnické třídy, *meztřídní* vymezování pro ni není předmětem zájmu. Čtenář nebo čtenářka tak získává dojem, že autorka považuje za kritérium pro zařazení svých účastníků do sociální třídy výhradně třídu rodiny původu, která pro ni byla na počátku studie daná zejména dělnickou komunitou, kde tehdejší freewayští středoškoláci a jejich rodiny žili. Do střední třídy podle ní „přešli“ dva muži, kteří se oženili se ženami pocházejícími z bohatších středních vrstev. V dělnické třídě zůstávají i lidé s vyšším vzděláním (to ovšem většinou není ekvivalentem našeho univerzitního

ho vzdělání), kteří pracují jako učitelé/učitelky, úředníci/úřednice nebo bankovní manažeři/manažerky. Zda by autorka považovala lidi stejných povolání s odlišnými životními trajektoriemi za střední třídu nebo ne, a jaké atributy psychických a sociálních praktik by byly pro toto rozlišení klíčové, není z textu zřejmé. K debatě o dnešním postavení širší dělnické třídy ve vztahu k ostatním skupinám ve společnosti v kontextu proměňující se ekonomiky tak kniha mnoho nepřidává. Váhala jsem i s překladem ‘working class’ jako ‘dělnická třída’, protože ta u nás evokuje spíše manuální profese, což může být až zavádějící.

Literatura:

- Heitlingerová A., Trnková, Z. 1998. *Životy mladých pražských žen*. Praha: Sociologické nakladatelství, SLON.
- Kolářová, M. 2008. Na křižovatkách nerovnosti: gender, třída a rasa/etnicita. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 8 (2): 1–10.
- MacLeod, J. 1995. *Ain't No Makin' it: Aspirations and Attainment in a Low-Income Neighborhood*. Boulder, CO: Westview Press.
- Weis, L. 1990. *Working Class without Work. High School Students in a De-industrializing Economy*. New York, London: Routledge.

DISKRIMINACE AZYLANTŮ A AZYLANTEK V ČR Z GENDEROVÉ PERSPEKTIVY / HANA VÍZNEROVÁ

Evropská kontaktní skupina v ČR (EKS)¹ realizovala od července 2007 do června 2008 výzkumný projekt s názvem Diskriminace azylantů a azylanek v ČR z genderové perspektivy². V následujícím textu představíme tento výzkumný projekt, jeho záměry a cíle, stejně jako základní výstup – publikaci, a uvedeme vybrané poznatky z „akčního“ výzkumného šetření a jejich možná využití v praxi.

Ve výzkumu jsme si kladly otázku, jak vnímají lidé, kteří byli nuceni opustit svou zemi a kterým byla v České republice udělena mezinárodní ochrana (azyl), své postavení v české společnosti, zda se setkávají s problémem diskriminace, a pokud ano, v jaké formě a v jakých oblastech jsou vystaveni nerovnému zacházení a diskriminačnímu jednání. Základním předpokladem je skutečnost, že cizinci/ky se statusem azylan-

Vzácným hostem konference byl současný francouzský sociolog rodiny, profesor na pařížské Sorbonně a vedoucí výzkumného centra CERLIS (Centra pro výzkum sociálních vazeb při CNRS) François de Singly. F. Singly se dlouhodobě zabývá problematikou rodiny, její podobou a proměnou v současných individualizovaných společnostech a tématem partnerských vztahů. Čeští čtenáři a čtenářky se s jeho prací měli možnost seznámit zejména v knize Sociologie rodiny, která vyšla v roce 1999 jako jeho jediná kniha dosud přeložená do češtiny.

Svou přednášku s názvem „Mít svůj vlastní pokoj“ věnoval tématu intimity, ovšem z trochu jiné perspektivy, než jak byla pojata organizátory konference. Položil si otázku po významu intimity v současných západních individualizovaných společnostech. Ve svém výkladu vyšel ze slavné eseje Virginie Woolf s názvem Vlastní pokoj, v němž se autorka zamýšlí nad tím, jaké podmínky by pro svou práci a rozvoj svého talentu měla imaginární Shakespearova sestra. Jako jeden ze základních předpokladů proto, aby mohla tvořit a napsat knihu, je podle V. Woolf mít vlastní pokoj, tedy prostor, kde má člověk vlastní autonomii, kde je pouze sám se sebou a sám za sebe, kde není vázán na svou rodinu ani širší okolí. Tato intimita přitom podle Singlyho nemusí být nutně spojována pouze s určitým prostorem. Jde o určitý čas, osobní čas, kdy je individuum pouze „se sebou samým“, dělá činnosti pouze ze své vůle a pro svou radost. Podle Singlyho je v současných individualizovaných společnostech velice důležité najít určitou rovnováhu. Každý člověk by měl mít dostatečný prostor, aby byl zároveň součástí rodiny (aby zažíval intimitu rodiny), ale zároveň měl i dostatek prostoru jednat sám za sebe (tj. intimitu osobní).

V úvodním bloku plenárních přednášek vystoupili vedle jiných také Dana Sýkorová a Ladislav Rabušic, kteří se, každý svým způsobem, snažili reflektovat otázku formulovanou přímo v názvu konference. D. Sýkorová se ve svém příspěvku zaměřila na to,

ta/ky mají téměř shodné postavení, práva a povinnosti jako čeští občané. Cílem výzkumu bylo zjistit, jaké jsou zkušenosti a subjektivní pohled samotných azylantů/tek týkající se jejich životních podmínek a naplnění jejich práv, potřeb a zájmů.

V rámci kvalitativního sociologického šetření bylo uskutečněno 30 rozhovorů s muži a ženami, kteří byli z různých důvodů donuceni opustit svou zemi a v současné době žijí v ČR již jako uznání azylanti/ky. Respondentky a respondenti pocházejí z Ázerbajdžánu, Běloruska, Ruska, Čečenska, Kazachstánu, Ukrajiny, Uzbekistánu, Kyrgyzstánu, Afghánistánu, Sýrie, Moldavska a Somálska. V rámci výzkumného projektu uskutečnilo také pět rozhovorů se zástupci/kyněmi úřadů práce za účelem doplnění pohledu na integraci azylantů/tek o zkušenosti a názory lidí, kteří s nimi pracují a kteří zastupují jednu z institucí státní správy.

Stejně jako ve všech aktivitách a výzkumech EKS jsme kladly důraz na zkoumání genderových aspektů nucené migrace a procesu integrace azylantů/tek do majoritní společnosti. Genderové hledisko nejen ve výzkumu, ale i v praxi, v souvislosti s problematikou migrace a integrace cizinců/nek není dosud v ČR dostatečně respektováno, našim úsilím je proto přispět ke zlepšení této situace a na základě výsledků (nejen) výzkumných aktivit upozorňovat na skutečnosti, že ženy a muži se mohou setkávat s odlišnými překážkami při migraci a integraci a mohou zažívat genderově specifické problémy či diskriminaci na základě pohlaví.

Výsledky analýzy rozhovorů jsou uvedeny v publikaci *Diskriminace azylantů a azylantek v ČR z genderové perspektivy/Fakta a doporučení*³, jejímž cílem je čtenářům/kám zprostředkovat zkušenosti a názory azylantů/tek a přispět tak k větší informovanosti a porozumění životní situaci a podmínkám uprchlíků, kteří přišli do České republiky a žijí v ní.

S respektem k autenticitě jednotlivých příběhů, se kterými se nám naši vypravěči/ky svěřili, jsme v těch částech publikace obsahujících výsledky z rozhovorů daly větší prostor citacím z jejich výpovědí než naší analýze a interpretaci. Vybrané důležité poznatky z rozhovorů jsme komentovaly a uváděly

do souvislostí. Součástí každé kapitoly je vedle pohledu samotných azylantů/tek také stručné uvedení do dané problematiky, právní rámec a informace o zkušenostech a příkladech dobré praxe ze zahraničí. Publikace obsahuje i řadu doporučení a rad, která jsou určena nejen institucím státní a veřejné správy, zástupcům/kyním NNO a jiných organizací, kteří s azylanty/kami pracují, ale také nejširší české veřejnosti a věnují se tomu, co může udělat každý/á z nás v běžném každodenním životě.

Témata, která jsme vybraly na základě analýzy a na která se zaměřují jednotlivé kapitoly publikace, byla v rozhovorech respondenty/kami uváděna v kontextu jejich životních podmínek v rámci procesu integrace jako témata zásadní a určující kvalitu jejich života v České republice. Znalost českého jazyka, informovanost a začlenění na trh práce představují tři oblasti, které přispívají k vytváření podmínek pro plnohodnotný život v nové zemi a které patří mezi stěžejní témata v rozhovorech uváděná. Jaké jsou podle zkušeností našich respondentů/tek možnosti vzdělávat se v češtině, získat potřebné informace nutné k orientaci v nové společnosti a získat legální placené zaměstnání nebo začít samostatně podnikat? Ukazuje se, že azylanti/ky se v období po udělení mezinárodní ochrany v ČR a se statutem azylanta/ky setkávají s diskriminačním jednáním, nerovným zacházením, nemají rovné příležitosti (z hlediska etnicity, národnosti, genderu nebo věku) a nacházejí se v marginalizovaném a znevýhodněném postavení. Často si však kvůli neznalosti neuvědomují, že jejich zkušenosti s neúspěšným naplněním a realizací svých představ a potřeb souvisejí s diskriminačním a nerovným přístupem ze strany majoritní společnosti. Setkaly jsme se u respondentů/tek také s postojem, který vyjadřuje reflexi a problematizaci nerovného postavení této skupiny cizinců/nek v ČR a snahu o změnu stávajících podmínek, na druhé straně ale také u některých s pocity vděčnosti (například při srovnání s životními podmínkami v zemi původu, útekem a obdobím azylové procedury), smíření i rezignace.

jakým způsobem je třeba rozšířit zaměření současného bádání v oblasti sociologie rodiny. Podle ní představuje perspektivní cesta „nového“ sociologického přístupu zahrnutí tématu generačních vazeb v širší rodině. V dnešní době se podle ní zájem vědců a vědkyň v této oblasti soustřeďuje pouze na nukleární rodinu a jevy spojené s širší rodinou a interakcí mezi generacemi tak zůstávají neprávem opomíjeny.

Ladislav Rabušic se ve svém příspěvku vymezil přímo vůči názvu konference: Reprodukce nebo intimita? Podle jeho názoru totiž nelze oddělovat reprodukci od intimity. Jak řekl: „Není totiž lidské reprodukce bez intimity.“ Stejně tak nemá podle něj smysl dohadovat se o tom, jestli je v české sociologické produkci zaměřené na sociologii rodiny příliš mnoho studií makrostrukturálních (kvantitativních, demografických, zaměřených na reprodukci), nebo mikrostrukturálních (kvalitativních, zaměřených na postižení plurality vzorců rodinného, partnerského a života).

Druhý den pokračovala konference jednáním v jednotlivých sekcích, které byly zaměřeny na rozhodování o partnerství a rodičovství, na formy partnerského a rodinného soužití, na život rodiny po rozpadu partnerství a na biologické aspekty reprodukce. Jedním z autorů, kteří vystoupili v rámci jednotlivých sekcí, byl i Petr Fučík, který přednesl příspěvek zaměřený na proměnu partnerských strategií (přesněji řečeno partnerského párování) po rozvodu. Ve svém výzkumu zjistil, že i opakované sňatky mají stejně jako první sňatky výrazný sklon ke vzdělanostní homogamii. V případě věku je však situace poněkud odlišná. Zatímco do 35 let věku mají opakované sňatky rozvedených žen tendenci k věkové homogamii, po 35. roku se naopak stávají značně věkově heterogenní. Součástí prezentovaného výzkumu bylo i kvalitativní šetření zaměřené na životní strategie rozvedených žen. Autor zjistil, že vedle finančních problémů má pro rozvod pro ženy také pozitivní dopady. Je pro ně totiž zdrojem nově nabytého sebevědomí.

Problematika rovných příležitostí žen a mužů se objevila v souvislosti s přístupem na trh práce, k informacím nebo ke vzdělávání. Spolu s rozdělením genderových rolí a práce v rodině, genderovými stereotypy a nerovností působí také znevýhodnění vyplývající z etnické a národnostní příslušnosti. Z těchto důvodů se azylanti/ky nacházejí v pozici vícenásobného znevýhodnění. Ukázalo se, že problematiku se stává v emigraci možnost sladění práce a péče o děti, kdy příchozím chybí potřebné sociální sítě podpory (další členové rodiny, příbuzní, známí). Na druhé straně v případě uznávaného „tradičního“ rozdělení rolí a práce v rodině je z existenčních důvodů (ekonomické nutnosti) nemožné toto uspořádání často realizovat. Dochází k proměnám genderových rolí a identit příchozích žen a mužů, mění se dosavadní dělba práce, zodpovědnosti a mocenských pozic ve vztahu (také mj. v souvislosti s životem v nové společnosti – odlišném sociokulturním prostředí). Následkem jsou na jedné straně konflikty i rozpad vztahů a rodin, v jiných případech dochází k emancipaci a zrovnoprávnění ve vztazích.

V publikaci se věnujeme i dalším tématům, přičemž vždy vycházíme z našeho pojetí integračního procesu založeného na vzájemném respektu, porozumění a aktivním přístupu ke společnému soužití majority a příchozích. Sledovaly jsme, jak respondenti/ky vnímají a hodnotí přístup české majority k azylantům/kám a jiným skupinám cizinců/nek. Z jejich zkušeností vyplývá časté nepochopení životní situace uprchlíků a neznalost české veřejnosti ohledně právního postavení azylanta/ky. Informovanost se ukazuje být zásadním faktorem podmiňujícím často negativní nebo lhostejný postoj a jednání členů majoritní společnosti. Tato skutečnost se potvrdila i při rozhovorech se sekundární cílovou skupinou, kterou tvořili pracovníci/ce úřadů práce. V jejich kompetenci je podpora azylantů/tek v oblasti zaměstnanosti (spočívající zejména v nabídce a realizaci tzv. individuálního akčního plánu). Setkaly jsme se však spíše s neznalostí problematiky nebo „neaktivním“ rezervovaným přístupem odpovídajícím naplňování základních povinností

spojených s úředním výkonem a s nedostatečnou genderovou a kulturní senzitivitou.

Jak bylo uvedeno v úvodu článku, základní charakteristikou výzkumného šetření byl jeho „akční prvek“. Naším cílem není pouhé získání informací při jednorázovém rozhovoru s respondentem/kou, ale reflexe potřeb a zájmů cílové skupiny, navázání kontaktů a případné spolupráce. Při setkání s našimi respondenty/kami jsme se v některých případech setkali s vyjádřením velkého zájmu aktivně se podílet na podpoře a pomoci příchozím uprchlíkům, azylantům/kám i dalším skupinám cizinců/nek žijících v ČR. Podmínky pro rozvoj komunitních aktivit jsou však pro příchozí problematické, usilí realizovat vlastní projekty často naráží na administrativní a jiné bariéry a končí neúspěšně. Nabídly jsme našim respondentům/kám možnost spolupracovat na aktivitách spojených s projektem (účast dvou respondentů a jedné respondentky na konferenci EKS jako přednášející při prezentaci výsledků výzkumu), ale také na dalších navazujících projektech.

Poznatky, které jsme získaly v průběhu tohoto i dalších výzkumů,⁴ prostřednictvím publikační činnosti zprostředkováváme nejširší české veřejnosti a relevantním státním i nestátním institucím a organizacím, ale rovněž využíváme dále v praxi, v navazujících aktivitách EKS. Jak vyplynulo z výzkumů, zásadní nedostatek se projevuje v oblasti informovanosti na straně příchozích i české majority. Stereotypní pohled a předsudky, se kterými se ve většinové společnosti setkáváme, jsou z velké míry zapříčiněny nedostatečnou znalostí problematiky a individuálních příběhů a konkrétních životních zkušeností cizinců/nek. V rámci navazujících projektů EKS usilujeme o přiblížení těchto individuálních příběhů migrantů/tek žijících v ČR prostřednictvím výstavy fotografií a autobiografických deníků, komiksů nebo mediální kampaně. Na druhé straně chybějící orientace ve fungování nové společnosti na straně příchozích omezuje jejich příležitosti a dostává je často do situací, kde jsou vystaveni diskriminačnímu jednání, kterému se nedokážou bránit. Integrační kursy, které EKS začíná re-

Věra Kuchařová se ve svém příspěvku věnovala problematice neúplných rodin, jejich vzniku, stabilitě a struktuře. Uvedla, že přestože skupina neúplných rodin je značně heterogenní (rodiny svobodných matek, neúplné rodiny vzniklé rozvodem nebo ovdověním) velmi často dosahují nízké životní úrovně, která bývá doprovázena i psycho-sociálními problémy. Nárůst počtu neúplných rodin v české společnosti je přitom mezi lety 1991 až 2001 poměrně výrazný – přibližně 39 %. Velké rozšíření této životní formy je mimo jiné i důsledkem toho, že se pomalu vytrácí sociální stigmatizace vztahující se k osamělému rodičovství.

Na ekonomické strategie matek po rozvodu se ve svém příspěvku Jak přežít bez muže? zaměřila Radka Dudová. Na základě kvalitativního výzkumu určila několik základních strategií, které ženy využívají ke zvládnutí nelehké ekonomické situace po rozvodu. Jednou z nich je návrat ženy k původní rodině a využití pomoci státu. Druhou strategií je přijetí méně kvalifikované práce, která však svým pracovním rozvrhem ženě umožňuje lepší možnosti sladění práce a péče o děti. Třetí a poměrně obvyklou strategií je rozšíření pracovního výkonu o další zaměstnání (zpravidla jde o nekvalifikované brigády nebo částečné úvazky), které žena vykonává po skončení své hlavní pracovní aktivity. Poslední strategií je zvyšování vlastní kvalifikace s cílem získání lépe placeného pracovního místa.

Je otázkou, do jaké míry konference splnila svůj první deklarovaný cíl, tj. otevřít diskusi nad směřováním české sociologie rodiny. Organizátorům se však zcela jistě podařilo splnit své další předsevzetí, a to seznámit účastníky s aktuálním děním v této oblasti sociologie. Konference poskytla příjemné prostředí pro setkání českých a slovenských sociologů a socioložek věnujících se sociologii rodiny a v neposlední řadě také nabídla možnost setkat se známým a uznávaným sociologem Françoisem de Singly.